

Formy ćwiczeń ortograficznych

Droga do opanowania nawyku ortograficznego jest niezwykle długotrwała i żmudna, jednak przez systematyczne ćwiczenia przeprowadzane w sposób planowany i świadomy przez nauczyciela można ograniczyć trudności uczniów w uczeniu się ortografii. Bardzo ważne jest również stopniowanie trudności, czyli wychodzimy od przepisywania – poprzez pisanie z pamięci, pisanie ze słuchu – do samodzielnego pisania zdań na dany temat z trudnościami ortograficznymi na podstawie wcześniej zrealizowanych ćwiczeń. Ćwiczenia ortograficzne powinny być przeprowadzane przy różnych okazjach: w czasie zajęć zintegrowanych, raz mogą stać się tematem głównym, innym razem na zasadzie okazjonalnych ćwiczeń sprawnościowych.

Formy ćwiczeń ortograficznych

Jednym z czynników decydujących o powodzeniu w nauczaniu ortografii są przede wszystkim różnego rodzaju ćwiczenia ortograficzne. Ćwiczenia te powinny być przeprowadzane systematycznie. Istotne jest również urozmaicenie zadań motywujących i pobudzających uczniów do działania. Ucząc ortografii, można stosować trzy podstawowe rodzaje ćwiczeń:

- przepisywanie,
- pisanie z pamięci,
- pisanie ze słuchu.

Zdaniem Edwarda Polańskiego (1995) *przepisywanie jest formą ćwiczenia, które polega na wzrokowym ujęciu wyrazu jako całości i reprodukowaniu go w poprawnej postaci*¹. Uczniowie mają więc za zadanie wzrokowe ujęcie wzoru i kinestetyczne odtworzenie słowa jako całości. Istotną rolę przy przepisywaniu odgrywa wzrokowe ujęcie wzoru, dlatego bardzo ważne są różnego rodzaju zabiegi pomocnicze, które oddziałują na spostrzeganie wzrokowe, np. wzmacnianie ortografów poprzez pisanie innym kolorem części lub całości wyrazu z trudnością ortograficzną czy wykonywanie dodatkowych zadań, np. uzupełnianie luk w wyrazach, podkreślanie wyrazów z daną trudnością ortograficzną. Ten rodzaj ćwiczeń dominuje głównie w pracy z małymi dziećmi, które nie opanowały jeszcze wszystkich obowiązujących zasad pisowni. Bardzo ważne jest utrwalenie od samego początku poprawnego wzoru graficznego wyrazu, gdyż pierwszy kontakt ucznia z materiałem jest szczególnie istotny. Kształtują się bowiem ślady w pamięci i jeśli uczeń zakoduje błędny obraz wyrazu, trudno później to wyeliminować.

Wstępną fazą przepisywania jest odwzorowywanie, którego celem jest prawidłowe graficzne odtworzenie litery i łączenie jej z innymi literami.

Pisanie z pamięci polega na obserwacji i zapamiętaniu graficznego obrazu wyrazu, zdania lub jego części, a następnie na pisaniu zapamiętanego tekstu czy wyrazu bez posługiwania się wzorem. Ćwiczenia te mogą być oparte na pamięci krótkotrwałej (tekst jest zapamiętywany i odtwarzany bezpośrednio) lub na pamięci długotrwałej (odtwarzanie następuje po pewnym czasie). W obu przypadkach po napisaniu określonego materiału uczniowie samodzielnie dokonują korekty swojej pracy. Według E. Polańskiego (1995)

1. E. Polański, *Dydaktyka ortografii i interpunkcji*, Warszawa 1995, s. 57.



do tego rodzaju ćwiczenia należy uczniów wdrażać stopniowo, zaczynając w klasie pierwszej od pojedynczych wyrazów, poprzez zespoły dwuwyrazowe i krótkie zdania pojedyncze, aż do tekstów dłuższych².

W ćwiczeniu możemy wyróżnić kilka faz:

- wyraźne odczytanie materiału do pisania,
- analiza gramatyczna i ortograficzna tekstu,
- zapisanie zapamiętanych wyrazów lub zdań,
- dokonanie samodzielnej korekty przez uczniów.

Pisanie ze słuchu, czyli dyktando, jest trudniejsze od pisania z pamięci, gdyż uczniowie nie mają przed oczami tekstu przeznaczonego od pisania, a jedynie go słyszą. Wyróżnia się kilka rodzajów dyktand, a mianowicie: dyktanda wprowadzające nowe zagadnienia ortograficzne, dyktanda utrwalające wprowadzone uprzednio zagadnienia oraz dyktanda sprawdzające stopień opanowania pisowni w obrębie jednej lub kilku reguł ortograficznych. Wyróżnia się następujące warianty dyktand utrwalających:

- dyktando z objaśnieniem,
- dyktando wybranych reguł i form,
- dyktando swobodne,
- dyktando twórcze.

Dyktando z objaśnieniem polega na uprzednim wyjaśnieniu pisowni nowych i trudnych wyrazów.

W dyktandzie wybranych reguł i form uczniowie zapisują wyrazy lub grupy wyrazów dotyczących poznanej wcześniej reguły ortograficznej, która jest przypomniana przed dyktandem przez nauczyciela.

Dyktando swobodne polega na zapisywaniu przez uczniów tekstu tak, by był jak najbardziej zgodny (można używać synonimów, lecz bez istotnej zmiany treści) z tekstem czytany przez nauczyciela.

Dyktando twórcze, zwane też redakcyjnym, ma nieco inną formę niż pozostałe dyktanda, uczniowie bowiem używają różnych form wypowiedzi pisemnej, np. opowiadanie z daną trudnością ortograficzną. Może to być również uzupełnianie luk w określonym materiale bądź też zmiana gramatycznej formy tekstu w taki sposób, aby pojawiły się w nim trudności ortograficzne.

Przy utrwalaniu pisowni możemy posłużyć się również autodyktandem, czyli formą pośrednią między przepisywaniem a pisaniem z pamięci. *Polega ono albo na pisaniu z pamięci całych zdań poprzednio przeczytanych z tablicy lub książki, albo też na pisaniu wierszy, których poprzednio uczyli się na pamięć*³.

Dyktando sprawdzające, przeprowadzane po uprzednim wskazaniu terminu jego zrealizowania, obejmuje materiał już utrwalony i ma na celu sprawdzenie zrozumienia i opanowania materiału przez uczniów. W klasach młodszych dyktando to może być przeprowadzane po wcześniejszym zapoznaniu uczniów z jego treścią. Odmiana taka jest nazwana dyktandem zapobiegawczo-sprawdzającym.

Mniej popularne, ale również stosowane przez nauczycieli są inne formy ćwiczeń ortograficznych: pisanie z komentowaniem, analiza ortograficzna, gry i zabawy dydaktyczne.

Pisanie z komentowaniem polega na zapisywaniu przez uczniów dyktowanego tekstu przez nauczyciela z jednoczesnym wyjaśnianiem zasad pisowni danego wyrazu, grup wyrazów lub fragmentu tekstu przez kolejnych uczniów.

Analiza ortograficzna, będąca środkiem pomocniczym w różnego rodzaju ćwiczeniach ortograficznych, jest przeprowadzana ustnie lub pisemnie. Można się nią posłużyć do omówienia błędów w wypracowaniach uczniów lub też w czasie przeprowadzania danego ćwiczenia w celu utrwalenia wiadomości.

Gry i zabawy dydaktyczne są formą ćwiczeń ortograficznych bardzo lubianą przez uczniów. Zaletą tego rodzaju ćwiczeń jest zaangażowanie wielu sfer osobowości ucznia. Dzieci bardzo lubią ze sobą rywalizo-

2. Tamże, s. 59.

3. E. Polański, A. Jakubowicz, F. Dyka, *Ortografia i interpunkcja w nauczaniu początkowym*, Łódź 1996, s. 82.



wać, cieszą się z sukcesu, angażują się emocjonalnie w zadania, które ich zaintrygują. Gry i zabawy dydaktyczne są atrakcyjne dla dzieci, wzbudzają ich ciekawość. Gra, jak podaje Wincenty Okoń, jest taką odmianą zabawy, która polega na przestrzeganiu dokładnie sprecyzowanych reguł⁴. Mogą to być różnego rodzaju zagadki, domino ortograficzne, krzyżówki, rebusy, układanki, loteryjki, quizy oraz wiele innych gier i zabaw umysłowych. Franciszka Dyka (2007) przedstawia wiele ciekawych propozycji do wykorzystania w nauczaniu ortografii. Jedną z nich są fiszki autokorektywne, które posiadają wiele zalet, m.in.:

- umożliwiają dziecku pracę według własnego tempa,
- pozwalają doskonalić technikę cichego czytania,
- wdrażają do samokontroli i samooceny,
- uwalniają od nudy na lekcji,
- wzmocnieniem tu będzie kojarzenie z kolorem⁵.

Franciszka Dyka zwraca również uwagę na wzmocnianie wrażeń wzrokowych poprzez kolor, skojarzenia, obraz graficzny wyrazu, grupowanie wyrazów wybranej reguły ortograficznej w odpowiednich kolorowych pudełkach, gromadzenie wiedzy o wyrazach.

W literaturze i praktyce pedagogicznej możemy spotykać się również z inną klasyfikacją ćwiczeń ortograficznych. Podział związany z integracją tematyczną prezentuje E. Polański (1995), który dzieli ćwiczenia na:

- ortograficzno-gramatyczne,
- ortograficzno-słownikowe,
- ortograficzno-stylistyczne⁶.

Ćwiczenia ortograficzno-gramatyczne łączą ściśle gramatykę z ortografią, co korzystnie wpływa na uczenie się ortografii i wzmacnia motywację uczniów do znajomości gramatyki.

Według A. Jedut i A. Pleskot (1991) do analizy i wyjaśniania pisowni można wykorzystać następujące (uprzednio poznane) zagadnienia gramatyczne:

- wyróżnianie samogłosek i spółgłosek – umożliwia zrozumienie zasady pisowni spółgłosek miękkich, spółgłosek dźwięcznych, rz po spółgłoskach;
- tożsamość różnych form wyrazu – służy do objaśniania pisowni wyrazów ze spółgłoskami dźwięcznymi, a także wyrazów z ó, rz, ż, h niewymiennymi i wymiennymi;
- grupowanie wyrazów należących do tej samej rodziny – pomaga w opanowaniu pisowni wyrazów z ó i rz wymiennymi i niewymiennymi, pisowni spółgłosek dźwięcznych oraz wyrazów z q, ę;
- odmiana wyrazów przez liczby, osoby, czasy – utrwala pisownię czasowników typu: *siedzę, wzięła, staną*;
- rozpoznawanie rzeczownika, przymiotnika, czasownika i przysłówka – ułatwia zapis przeczenia nie przed tymi częściami mowy oraz przyimka z rzeczownikiem;
- określenie rodzaju zdań – wdraża do prawidłowego stosowania interpunkcji⁷.

Dzięki ćwiczeniom ortograficzno-słownikowym dzieci bogacą swoje słownictwo, często poznają nowe wyrazy i ich znaczenie. Uczniowie, spotykając się po raz pierwszy z danym wyrazem, muszą zapamiętać jego prawidłowy obraz graficzny. Według E. Polańskiego (1995) ćwiczenia tego typu można stosować przy różnych okazjach, np. przy pisaniu opowiadań, sprawozdań, protokołów, opisów, recenzji czy też innych wypracowań uczniowskich⁸.

4. W. Okoń, *Wprowadzenie do dydaktyki ogólnej*, Warszawa 1998, s. 265.

5. F. Dyka, *Dydaktyka ortografii oparta na wzmocnieniach pozytywnych*, Rzeszów 2007, s. 374.

6. E. Polański, *Dydaktyka ortografii i interpunkcji*, Warszawa 1995, s. 64–65.

7. A. Jedut, A. Pleskot, *Nauczanie ortografii w klasach I-III*, Warszawa 1991, s. 60–61.

8. E. Polański, *Dydaktyka ortografii i interpunkcji*, Łódź 1995, s. 64–65.



Najczęściej organizowane ćwiczenia ortograficzno-słownikowe, jak podają A. Jedut i A. Pleskot, to:

- grupowanie wyrazów zawierających określoną trudność ortograficzną według ich znaczenia, np.: *ja-skółka, królik, kogut, żółw, kózka, kura, krówka*;
- zastępowanie podanych wyrazów i związków frazeologicznych innymi, np.: *odważni harcerze – dzielni harcerze; korale jarzębin – owoce jarzębiny*;
- dobieranie wyrazów o znaczeniu przeciwnym, np.: *odważny – tchórzliwy, krótszy – dłuższy, ciężki – lekki*;
- dobieranie do podanego wyrazu wyrazów pokrewnych, np.: *król, królewicz, królowna, królestwo*;
- układanie słowniczków tematycznych, np.: *święto górnika, górniczy trud, korzyści z węgla*;
- uzupełnianie tekstu opuszczonymi wyrazami;
- układanie zdań z podanym słownictwem;
- gromadzenie oraz dobór odpowiedniego słownictwa potrzebnego do określonych form wypowiedzi⁹.

Ćwiczenia ortograficzno-stylistyczne to połączenie redagowania różnych form wypowiedzi, np. opowiadania, opisu, sprawozdania, streszczenia z utrwalaniem ortogramów. W redagowaniu wykorzystuje się poznane przez uczniów zasady pisowni. Przygotowanie tej formy pracy polega na tym, jak podaje E. Polański, że nauczyciel wypisuje wyrazy (uprzedzając możliwość popełnienia błędu), które mogą być wykorzystane w trakcie pisania wypracowania¹⁰.

A. Jedut i A. Pleskot (1991) wymieniają kilka najczęściej stosowanych ćwiczeń ortograficzno-stylistycznych:

- ćwiczenie pisowni wyrazów i związków frazeologicznych, które będą zastosowane w redagowanej formie wypowiedzi;
- doskonalenie umiejętności samodzielnego korzystania ze słownika ortograficznego w czasie pisania wypowiedzi;
- organizowanie różnych ćwiczeń ortograficznych na podstawie zredagowanych wypowiedzi pisemnych, zawierających odpowiednio dobrany do analizy materiał ortograficzny;
- ćwiczenia sprawdzające poprawność pisania poprzez samodzielne układanie różnych form wypowiedzi pisemnych¹¹.

9. A. Jedut, A. Pleskot, *Nauczanie ortografii w klasach I-III*, Warszawa 1991, s. 61.

10. E. Polański, *Dydaktyka ortografii i interpunkcji*, Łódź 1995, s. 65.

11. A. Jedut, A. Pleskot, *Nauczanie ortografii w klasach I-III*, Warszawa 1991, s. 62.

